

Brodarics István

Igaz történet a magyarok és szulejmán török császár mohácsi ütközetéről

*(De conflictu hungarorum cum Solymano turcarum imperatore ad Mohach
historia verissima – Kulcsár Péter fordítása)*
(Részletek)

Előszó az olvasóhoz

Azt gondoltam, megéri a fáradságot, ha a háborút, melyet az isteni Lajos, Magyar- és Csehország királya, az igaz derekasság századunkban egyetlen példája, a leghatalmasabb török császár, Szulejmán ellen inkább bátorsággal és kényszerből, mint akár erővel, akár sikerrel vívott nemrégiben, és amelyben elesett, röviden leírom, már csak azért is, mert látom, hogy egyrésztől néhányan az eseményeket másképp mesélik, mint megtörténtek, másrésztől pedig egyesek meg nem szűnnek hol egy, hol más váddal illetni a mieinket, és a csata szerencsétlen kimenetelét nem az emberi dolgokban szokásos esetlegességnek, hanem álnokul a mieink bűnének tulajdonítják. Ó, emberi szerencsétlenség nyomorult sorsa, hogy tudniillik nemcsak önmagában elég súlyos és fájdalmas, hanem még mindazt, amiről akár úgy látszik, hogy megtörténhetett volna, akár úgy, hogy nem, a szerencsétlenség áldozatainak szokták felróni, s néha még gúnyolódva is! Látom, hogy mi is és nemes királyunk, aki Krisztus hitéért és más keresztényekért nem habozott életét kockára tenni, ez oly szép és szent cselekedetért nemhogy dicséretet nem kapunk, de még meg is köveztetünk, és e borzasztó nyomorúságunkért azoktól, akikért azt elviseltük, még legalább valami sajnálatot sem érdemlünk, azoktól, akik – nem tudom – vethetnek-e mást joggal a szemünkre, mint hogy az időtől fogva, amelyben a jóságos Krisztus isten vezetésével Szkítiából kijöttünk és Krisztus hitét fölvevük, a többi kereszténynek mindig pajzsa és bástyája voltunk, és hogy ebben a kereszténységnek tett – véleményünk szerint kitűnő – szolgálatban elvesztettünk már két királyt, mindkettőt ugyanabból a Jagelló törzsből, rajtuk kívül annyi sok mindkét rendbeli főembert, annyi sok nemest

és katonát, a köznép megszámlálhatatlan sokaságát, miközben Isten akaratából magunk súlyosnál súlyosabb polgárháborút és testvérharcot vívtunk, és e harcok bűnét ki-ki a másikra kente. Lehetett volna – mondja majd valaki – e háborúban sok mindent jobban intézni, mi pedig azt mondjuk, hogy nem volt még eddig sem oly hatalmas, sem oly szerencsés király vagy népség, melyet ne sújtott volna olykor balsors is. Mi azután is azt fogjuk gondolni, hogy a keresztény társadalommal szemben dicséretesen cselekedtünk, ha esetleg talál is olyan másik nemzetet, mely azt a külső ellenségtől több mint ötszáz éven keresztül saját vérével és tulajdon költségén védelmezi. De hogy elhagyva ezeket a – bármennyire is jogos – panaszokat, tárgyunkra térjünk, leírtuk e dolgokat valóság szerint úgy, ahogy történni láttuk. Ha a fogalmazás kidolgozatlanul látszik, ami igaz is, tudjuk, hogy akadnak sokan mind Magyarország, mind Lengyelország fiai között, akik, ha akarják, szebben megfogalmazhatták volna mindezt, és ha megteszik, nincs más hátra, mint hogy boszszankodva tűrjük ezt, hogy őket erre erősen biztassuk is, és ezért nekik hálát adjunk, míg a történt dolgok igazságától el nem térnek; nekünk az is elég volt, hogy nyersanyaggal szolgálhattunk számukra, amit fejszékkel, baltájukkal nyesegethetnek, csinosíthatnak.

Legelőször felsoroljuk az akkori főtisztviselők nevét, mert nagyrészt minden általuk történt. Éljen boldogul, jámbor olvasó, jószándék vezéreljen!

* * *

[...]

A csata tehát ily módon elhatároztatván, megindultak az előkészületek. Mindenekelőtt Thomory saját táborába ment, melyről mondtuk, hogy a közelben állt, és ott nagy nehezen elérte embereinél, hogy egy kissé hátrahúzódjanak, és hagyják magukat egyesíteni a királyi sereggel. Így másnap körülbelül fél mérföldnyire Mohács alatt táborunk találkozott az övével, úgy azonban, hogy mi velük nem keveredtünk, hanem a két tábor között kis távolság maradt. Ugyanebben az időben hajók érkeztek Budáról nagyobb és kisebb ágyúkkal, lőporral és mindenféle más, a hadakozáshoz szükséges dolgokkal telve, elhozva a bécsiak által küldött kilenc gépet is. Megjött Thurzó Elek körülbelül kétszáz gyalogja néhány ágyúval, mert ő maga a veszprémi püspökkel Budán maradt a királyné körül, ők ketten rendeltettek védelmére és szolgálatára, és lettek aztán társai

menekülésében is; ők mind a mai napig megmaradtak a királyné szolgálatában. A csatát megelőző vasárnapon Horvátország bánja is megjelent szépen fölszerelt csapattal, volt vagy háromezer lovas és valamivel kevesebb gyalogos, vele érkezett Tahy János, Bánffy János és még néhányan Szlavónország előkelői közül. Másnap reggel, amikor a király a hadsorokat rendezte (mert e napon is azt hittük, hogy az ellenség csatába száll), megjött Erdődi Simon zágrábi püspök és testvére, Erdődi Péter több mint hetven, lóval, fegyverrel jól ellátott lovas emberrel. Szinte ugyanazon pillanatban ért oda Aczél István mintegy háromszáz lovassal, akit néhány ezer arannyal együtt Bornemisza János küldött a király segítségére, utolsó ajándék a nevelőapától fiának. Alkonyattájt jött Szerecsen János kétezernél több gyalogot vezetve azok közül, akik a Dráva mentén laknak és kitűnő íjászoknak számítanak, ezeket részben a saját, részben a pécsi káptalan birtokán toborozta, mások is jöttek, sokan eme három nap alatt, elsősorban azok, akik a közelben tartózkodtak, köztük Móré Fülöp is, a pécsi püspök, és fivére, Móré László. Mikor ezek valamennyien egybegyűltek, volt vagy huszonnégy-huszonötezer ember, ugyanis a hajós csapatnak, mely maga is ugyanott volt, semmi hasznát sem vettük e háborúban, lévén alig két mérföldnyire a császár a maga roppant népes és hatalmas, háromszázezer embert számláló seregével. Az a három nap, mely a ütközetet megelőzte, részben előcsatározásokkal telt - ezek szakadatlanul folytak, mindig nagyobb kárt okozva az ellenségnek, mint a mieinknek -, részben tanakodással, miképpen és hol legyen az összecsapás az ellenséggel, milyen legyen a hadrend, hol helyezkedjék el benne a király, hol a lovasság, hol a gyalogság, hová kell állítani a bombavetőket, melyekből körülbelül nyolcvan darabunk volt, az ellenségével távolról sem fölérő. Már ez idő előtt is heves vita folyt a király személyéről, akadtak, akik azt javallották, hogy néhány ezer válogatott emberrel a csatától távol kell állnia, úgy látszott azonban, hogy a sereg ezt semmiképp sem fogja eltűrni, mert azt akarta, hogy a király szokás szerint jelen legyen az ütközetben; az az ötlet is felmerült, hogy a király helyében más öltözzék királyi fegyverzetbe, de ez sem látszott keresztülvihetőnek a sereg heves méltatlankodása és riadalma nélkül. Végül is az a döntés született - mert úgy látszott, hogy eléggé kétes kimenetelű csata következik -, hogy legyenek, akik a király őrizetének gondját viselik, és ha valami baj történék, és úgy látnák, hogy mind a királyt, mind a

sereget olyan veszély fenyegeti, amelynek jóvátételére már nincs remény, a had közepéből kiragadva magukkal vigyék. Három jeles és a királyhoz feltétlenül hű férfiú kapta ezt a feladatot, Ráskay Gáspár, Thörök Bálint és Kállay János, erre a célra gyors lovakat is rendeltek alájuk, melyeknek a király, ha a szükség úgy hozza, menekülésében hasznát veheti. De hogy a had felállításának mikéntjére visszatérjünk, voltak többen, köztük Gnoynsky, akik legtanácsosabbnak azt vélték, ha a szekerekkel, melyeknek a király nagy bőségében volt, minden oldalról körülveszik a tábornok, hogy a csata szinte falak és erődítmények között folyjék, azt mondták ugyanis, így megnehezítjük, ami igen-igen féltő, hogy az ellenség bekerítsen. Helyeselte ezt a hadállást Radicz, Bosicz és Bakicz Pál is, mely utóbbi azt mondta magáról, hogy részt vett három nyílt ütközetben, amelyet Szulejmán az ellenséggel vívott. Ez a terv tehát elfogadtatott, a feladatot másokkal együtt Gnoynsky kapta, később azonban, mint kellett volna, és csak azon az estén, melynek másnapján az ütközet megtörtént, így hát ez is, mint annyi más, elmaradt. A sorokat a csata napján – ez augusztus hó huszonkilencedik, Keresztelő Szent János feje vételének szentelt napja volt – a fent nevezettek tanácsára úgy kellett elrendezni, hogy amennyire csak lehet, szélesen elnyúljanak, amiben az volt a fő szempont, hogy az ellenség ne zárjon körül bennünket. Aztán két oszlopra oszlott az egész hadsereg. Az elsőben a hadvezérek voltak, nem kijelölt helyen, hanem mindig ott, ahol szükség lesz rájuk, ennek jobbszárnyát a horvát bán vezényelte Tahy Jánossal, a balszárnyat, amit Erdély vajdájának jelöltek ki, ha jelen lehetett volna, Perényi Péter; ebben az első oszlopban álltak többen az előkelők közül, köztük Pálócy Antal, Homonnay Ferenc, Perényi Gábor, Széchy Tamás, Báthori András, Czibak Imre és sokan mások; közvetlenül az első sorok mögött helyezkedtek el az ágyúk. A második oszlop, vagyis az, amit helytállónak nevezünk, melyben a király volt, inkább lovasokból állt, egy-két gyalogos az oldalakon foglalt helyet. Az első és második oszlop között nem volt nagyobb távolság egy ködobásnyinál. A második oszlopban a király sora előtt hármassor húzódott nagyrészt királyi kamarásokból és bárókból összeállítva, ezek parancsnoka Tharczay Miklós volt, serény és a király iránt páratlan hűségű férfi, ugyanott volt a két királyi udvarmester, Korlátkőy Péter és a lengyel Trepka András, a cseh Slyk István is más csehekkel meg

morvakkal, és ezek a király előtt, hozzá legközelebb álltak. E három sort a királyi sor követte, s ennek közepén maga a király, bizony

*Szelleme, külseje, virtusa istenséget idéző,
Népe reménye, a trónus dísze, ha sorsa akarja.*

A király jobbján állt az esztergomi és a zágrábi főpap, mert az egrit még Bátáról visszaküldték Budára, a zágrábi és a váradi mögött a pécsi, a szerémi, mert a prelátusok közül kettő, a győri és a váci baloldalt helyezkedett el, a kancellár mögött a nyitrai, a boszniai püspök, a fehérvári prépost, mögötte pedig a királyi titkárok és kamarások; bal oldalon a király mellett üres hely maradt a nádorispán számára, aki ugyan fájós lábával alig tudta megülni a lovat, mégis hol az első, hol a második oszlopban tüsténkedett szorgalmasan. Bal felől tehát, minthogy a nádor nem volt a helyén, a király mellett néhány báró tartózkodott és az a két főpap, akiről szoltunk, a királyhoz hátulról csatlakozott Czetricz, Mayláth és Horváth királyi lovászmester. Az előkelők mögött hasonlóképpen álltak azok, akiket leghívebb és legderekabb testőrül ki-ki választott magának, ezekhez csatlakozott a király és a főemberek után a páncélos lovasok gyönyörű hadteste ezer vagy valamivel több páncélossal, mert a többi e fegyvernemhez tartozó lovas az első oszlopban szóródott szét. E hadtest közepén állt a király zászlaja, melyet Drághffy János országbíró – ez a király után a harmadik világi méltóság – tartott. Ezt a helytállónak nevezett oszlopot mindenfelől könnyűfegyverzetű lovasok vették körül, és a széleken gyalogosok is, mint föntebb mondtuk. Jobb szélen a főpapok és titkárok mögött volt az a három, akiről elbeszéltek, hogy a király személyének védelmét kapta feladatul. A hely, ahol a had fősorakozott, Mohácstól egy, az ott folyó Dunától fél mérföldre volt. Ezen a helyen – mint imént írtuk – nagy és széles mezőség húzódott, melyet erdő, cserjés, víz, domb sehol sem szakított meg, mindössze balra, az említett hely és a Duna között volt egy mocsaras és iszapos víz, sűrű náddal benöve, ahol később sokan odavesztek. Velünk szemben színházi nézőtér formájára hosszan elnyúló domb húzódott, melyen túl a törökök császára ütötte fel táborát, a dombról kis falucska ereszkedett alá egy templommal, ennek Földvár a neve, ott helyezkedtek el az ellenséges lövegek. Később, a csata vége felé, saját szemünkkel láttuk, hogy ez a hely hemzseg az ellenségtől, főként az

úgynevezett janicsároktól, akik, ami csak volt a falu házikóin túl, hosszú sorban mindent elfoglaltak, később ismeretessé vált, hogy a császár köztük volt. Az ágyúk úgy helyezkedtek itt el, mint valami völgyben, ezért a mieinknek sokkal kevesebbet árthattak, mint ha a síkon lettek volna, és inkább félelmet, semmint kárt okoztak. A hadrend azon a helyen és napon, amit mondtunk, azon a módon, ahogy mondtuk, kevéssel napkelte után elrendezkedvén (ez a nap pedig derült és ugyancsak csendes volt), a nádor elővezette a királyt arról a helyről, melyről említettük, hogy számára kijelöltetett, és – mint három nappal korábban is tette – végigvezette a hadsereg előtt, ezzel mindenki meggyőződhetett jelenlétéről, amiben egyesek kételkedtek, majd kijelentette, hogy a hazáért, Krisztus isten szent vallásáért, hitveseikért és gyermekeikért a végsőkre, a halálra is el van szánva. Viselkedjenek hát maguk is bátor férfiként, emlékezzenek arra, hogy magyarok, hogy mind maguk, mind hajdani őseik, ezek a nevezetes hősök, a keresztény közösség legbátrabb védelmezői sok alkalommal mily fényes dicsőséget arattak ugyanazon ellenség fölött, mellyel most fognak megküzdeni; az ellenség sokaságától nem kell megrettenni, mert nem a sokaságban, hanem a katonai erőben áll a győzelem. Maga Isten is alászáll a magasból azok mellé, akik az ő szent vallásáért harcolnak, az ő kezükbe van letéve – úgymond – nemcsak a hazának, melynek elfoglalására jött az ellenség, hanem az egész keresztény társadalomnak is az üdve. Miután a nádor és hasonlóképpen a király is valamennyi sor előtt ellovagolva ilyeneket és efféléket mondott, a király ismét elfoglalta helyét és sorát.

Aztán a nap nagyobb részét az ellenségre való várakozásban töltöttük; ez most nem küldött ki annyi előőrsöt, ami a mieinkkel könnyű csetepatékat és előcsatározásokat szokott vívni, hanem mindaddig meghúzódott ama dombok mögött, kétségben hagyva a szándéka felől, hogy vajon a mieinket akarja-e azokba a szűk járatokba becsalni, vagy az ütközetet másnapra halasztva, ezen az éjszakan váratlanul ránk ront a táborban és elsöpör, ami a katonák és ágyúk bősége következtében nem esett nehezebbre, vagy pedig, hogy a csatára való hosszú várakozással elcsigázzon minket. Hogy mit is akart hát ezzel az ellenség, arról bizony nincs tudomásom. Mindenesetre csaknem egész nap feszültségben hagyott bennünket. Így szorongva és várakozva, mikor a nap már nyugatra hajlott, a völgyben, mely tőlünk jobbra húzódott a dombok alatt, föltűnt egy ellenséges

hadoszlop, csendben vonulva, csak a lándzsahegyek árulták el. A szerzetes ezért, úgy vélekedve, hogy ezek vagy táborunkat megtámadni, vagy minket bekeríteni jönnek, ami igaz is volt, az első sorból a királyhoz vágatva megparancsolta Ráskay Gáspárnak és a másik kettőnek, aki – mint mondtuk – a király testőréül rendeltetett, hogy menjen kipuhatolni, ugyan mit tervelnek azok, és, ha lehetséges, kényszerítse őket visszatérésre. Ő, nem feledkezvén meg arról, milyen parancsot kapott korábban a király őrizetével kapcsolatban, ezt a megbízatást, amilyen tisztelettel csak lehetett, elhárította, végül azonban, mikor látta, hogy a szerzetes követelőzik, a király pedig nem tiltakozik ennek utasítása ellen, nehogy – mert nem nagy okkal tette – ezt restségének vagy gyávaságának tulajdonítsák, megsarkantyúzta a lovát, és társaival meg az alája rendelt egész lovascsapattal oda vágatott, ahová küldték, azzal a reménnyel, ami akkor még egyáltalán nem látszott kétségesnek, hogy könnyen visszaérhet arra az időre, melyben a királynak szüksége lehet az ő segítségére. Amikor ezek az említett helyre elindultak, még mindig kérdéses volt, vajon ad-e ma alkalmat az ellenség csatára, és majdnem délután három óra volt. Akadtak a főemberek között, akik a hosszadalmas várakozásba beleunva úgy vélekedtek, hogy visszavonulót kellene fúvatni és hazatérni a táborba. Amikor ezt a szerzetes megtudta, társával tüstént a királyhoz rohant, figyelmeztette, hogy a csatát semmiképp sem szabad elhalasztani, hogy kevésbé veszedelmes most az ellenséges csapatok egy részével megvívni, mint holnap az egész se reggel, hogy a győzelem nem kétséges. Erre a szóra a király rögtön megfúvatja a jelet, és a trombiták harsogásával, dobok pergésével együtt felmorajlik a szokás szerint az üdvöztető Jézus nevét idéző mieink kiáltása vagy inkább éneke, és ugyanabban a pillanatban megláttuk az ellenséges csapatok roppant tömegét, amint a velünk szemben magasló dombról lassan leereszkedik, és a törökök császára is ott volt. Akkor aztán a király fejére föltették a sisakot, és ebben a percben arcát sápadtság öntötte el, mintha megsejtette volna a közelgő tragédiát. Megadtván a csatajel, bátran az ellenségre rontottak azok, akik az első sorokban álltak, valamennyi ágyúnkat is kilőtték, ámde csekély kárára az ellenségnek. A csata sokkal hevesebben folyt, mint a mieink számából következett volna; többen estek el az ellenség, mint a mieink közül, míg végül ezek rettentő erővel küzdvén, az ellenség hátrálni kezdett, vagy a mieink rohamától elnyomatva, vagy

azért, hogy minket az ágyúk elé csaljon. És már röpül is a királyhoz Báthori András, hogy az ellenség hátat fordít, a győzelem a miénk, az előnyomuláson a sor, és hogy támogassuk a mieinket, akik a megfuttatott ellenséget üldözik. Rohanunk tehát árkon-bokron, de amikor arra a helyre értünk, ahol kevéssel előbb a harc folyt, hát ott a mezőn szanaszét heverni láthattad a mieink közül soknak, az ellenségből még többnek a holttestét és egyeseket félholtan és már alig pihegve. Közben, míg a mieink szembeszegültek az ellenséggel, és bátran fölvtették a harcot, a király hadoszlopa pedig ugyanakkor előrevágtatott, már amennyire páncélos vitézek vágtatni képesek, a jobbszárny inogni kezdett, és erről a szárnyról többen futásnak eredtek megijedve – azt hiszem – az ágyúktól, amelyekkel az ellenség akkor kezdett először löni, és ez a futás, valamint az ágyúgolyók sűrű becsapódása – ezek immár a mi fejünk körül is röpködtek, akik a király mellett álltunk – nem kis félelemmel töltött el mindenkit. És ebben a percben a király nem látszott a mi sorunkban, vagy azért, mert előrement azokba a sorokba, amelyek, mint mondtuk, előtte voltak (mert annak előtte úgy határozott, hogy a király ne álljon ugyanazon a helyen), vagy mert elragadták a hadból azok, akikről mondtuk, hogy a háta mögött helyezkedtek el, hiszen mindkettő megtörténhetett. Akadnak, akik azt mondják, hogy saját oszlopának első soraiig előretörve egészen a legelsőig nyomult, és ott hősiezen küzdött az ellenséggel, amit én sem megerősíteni, sem kereken cáfolni nem merészkedem. Azt az egyet biztosan tudom, hogy sorunkból és helyéről hiányzott akkor, amikor az ellenséges ágyúk dörögni kezdtek, és amikor a jobbszárnyon megkezdődött a futás. Másodjára észrevettük, hogy ugyanabból a sorból és csaknem ugyanazon percben, mint a király, hiányzott az esztergomi érsek és néhányan a király szomszédságából. A király elvesztésének bűnét nem merném azokra kenni, akik őrizetére voltak rendelve, és azokra sem, akik őt – bizonyára elhamarkodottan – a csatából kiragadták, inkább balsorsunkra, hogy királyunkat is elveszítvén ne csak azt kelljen elszenvednünk, amit a külső ellenség mért ránk, hanem a meghalt helyébe más király választása körüli belső viszálykodások és pártoskodások is gyötörjenek minket, akik vétkeink miatt ennél szigorúbb büntetést is érdemlünk. Tudjuk ugyanis, hogy az a kettő a végsőig hű volt a királyhoz, és épségének védelmére mindenekfölött törekedett. Ami pedig ama hármat illeti, aki a királyi személy őrizetére rendeltetett, nyilvánvaló,

hogy az ellenségtől, melynek visszaszorítására indult, nem térhetett vissza korábban, mint ahogy megfutott egész hadunk, mert egyikük fogságba esett, és még azon helyt ki is szabadult. Úgy hiszem, annál mélyebb felháborodással vehetjük tudomásul, hogy egy bizonyos személy hazug módon merészkedik e tárgyról közzétett beszédében – ha ez egyáltalán beszédnek mondható – a mieinket királyuk áru-lóinak nevezni. Hát állíthatjuk-e, hogy elárulták a királyt azok, akik neki mindenben jó és hűséges alattvalóként szolgáltak, akik csaknem mindnyájan ugyanazon a mezőn hevernek, ahol a király hever, halálukkal is tanúsítván, mennyire hívek voltak királyukhoz, mennyire szerették a hazát? Ez pedig, ez a híres történetíró, aki ilyeneket ír és nemzetünk ellen annyi rágalmat összehord, e vereség történetét is úgy írta meg, hogy én szégyellem magam, amiért ő ennyire ostobán számára ismeretlen dolgot merészkedett a nyilvánosság elé tárni. De térjünk vissza tárgyunkhoz. A király serege a mondottak miatt erősen megzavarodván, és már-már menekülőfélben, mégis még sokáig küzdött, már nem azon a tágas síkságon, hanem éppen az ágyúk előtt, melyek annyira közel álltak hozzánk, hogy tíz lépésre sem voltak, végre is, amikor már nemcsak félelem töltött be mindent, hanem ágyúfüst is, és már látni sem lehetett, a sereg nagyobb része kénytelen volt lehúzódni a völgybe, mely ama mocsaras víz mellett feküdt, miközben a hátramaradtak még mindig vitézül csatáztak az ágyúk előtt. Egyébként, amikor azok is, akik a völgybe húzódtak alá, ismét visszatértek, hogy fölvegyék a harcot, az ágyúk ereje és füstje már tűrhetetlennek látszott, a sereg nagyobb része megfutamodván ők is menekülésre kényszerültek. Futott tehát egytől egyig mindenki, ki merre látott, és leginkább ama helyen keresztül, ahol kevéssel előbb ujjongva, a győzelem reményével eltelve jöttünk, és a táborhelyen át, melyet az ellenség előzőleg úgy szétrombolt és elpusztított, hogy szinte nyoma veszett, és mindenütt szanaszét hevertek azoknak a hullái, akik a táborban maradtak. Az ellenség, látva a mieink futását, vagy azért, mert cselt szimatolt, vagy mert kimerült a csatában, sokáig zárt sorokban maradt, és csak az éjszakai sötétség beállta előtt indult a mieink üldözésére. Ez a dolog, és hogy az éjszaka nemsokára sűrű záporral együtt megérkezett, sok embernek vált üdvére. A szabályos ütközet körülbelül másfél órán keresztül tartott. Abban a vizenyős mélységben is jó néhányan pusztultak el, mert később ott, Mohács fölött fél mérföldnyire egy falucska alatt,

melyet Cselének nevezünk, és amely környék akkor a Duna áradása miatt a szokásosnál több víz alatt állt, egy meredélyes szakadékban találták meg a király testét, akiről némelyek azt mondták, hogy maga is amott esett el, itt fulladt vízbe lovastul úgy, ahogy volt, fegyverben, amely helyen sokan mások is elvesztek, és a közelben megtalálták Trepka András és Aczél István testét. A szerzetes állítólag az első sorokban hősiiesen harcolva hullt el, törzséről levágott fejét másnap hosszú lándzsára tűzve diadalmenetben hordozták körül az ellenség táborában, mondják, hogy később a császár sátra előtt állt. A csatát követő napon a foglyok közül ezerötszázat, közte a főnemesség nagy részét egybegyűjtötték, és a győztes sereg előtt lefejezték, a császár vérükkel áldozván isteneiknek; a foglyok közül néhányat meghagytak, hogy legyen, akit a császár és Ibrahim basa kifaggathat a szükséges tudnivalók felől. Köztük volt Miklós, vezetéknévén Herczegh, ami magyarul vezért jelent, akit csakugyan hercegnek és királyi kincstartónak hittek, aztán Prilesky János és Maczeyowsky János lengyelek, mindketten királyi kamarai tisztviselők, akiktől később, mikor a királynéhoz visszatértek, sok mindent megtudtunk, amit a történetírói tömörség most nem enged elbeszélni. Megmaradt Fekete Mihály és Majtényi Bertalan, akiket később nagy pénzen váltottak ki. Ebben az ütközetben és menekülés közben a királyon kívül elveszett a főpapok közül Szalkai László esztergomi, Thomory Pál kalocsai érsek, a hadvezér, Perényi Ferenc váradi, Móré Fülöp pécsi, Paksy Balázs győri, Csaholy Ferenc csanádi, Palinai György boszniai püspök, a bárók közül Szapolyai György szepesi gróf, a másik hadvezér, Drághffy János országbíró, Országh Ferenc a kamarások, Korlátkőy Péter és Trepka András az ajtónállók, Horváth Simon a királyi pohárnokok mestere, Széchy Tamás, Perényi Gábor, Sárkány Ambrus, Pálócy Antal, Csetényi Mátyás, Frangepán gróf, Bánffy Zsigmond, Hampó Ferenc, Batthyány János, a cseh Szyk István és sok más cseh meg morva, az ország nemesebbjei és tehetősebbjei közül Balassa Ferenc, Tharczay Miklós, Paksy János, Istvánffy János, Várday Imre, Podmaniczky Mihály, Orlovcsics Gergely zenggi kapitány, Aczél István pozsonyi várnagy, Pogány Zsigmond, Tornallyai János, Kállay János és István, Forgách Miklós, rajtuk kívül tekintélyes nemesek vagy ötszázan és még lovagok három- vagy négyezren. A gyalogosokból igen kevés menekült meg, volt pedig mintegy tizenkét-tizenháromezer gyalogos, akiknek a vezetői közül alig maradt meg más a

ciprusi Hannibálon kívül. Az összes ágyú, az is, ami ott volt a csatában, az is, ami részint a táborban, részint a hajókon maradt, az ellenség kezére került. Ezek gondját rábízták Hardegh János grófra, e bátor és buzgó férfira, aki kezdetektől szorgalmasan forgolódott a király körül, és szemében a legkedvesebbek közé tartozott, későn azonban, és már csak a csatát megelőző éjszakán.

A csatát követő éjjel és nappal az ellenség az egész közeli vidéket beszáguldozva, amire csak bukkant, feldúlta és felégette, senki sem irgalmazva, nemre, korra, vallásra való tekintet nélkül, mindenféleképp gyalázva és gyötörve a nyomorult népet. Nem az én erőmhöz illő feladat elsíratni ez éjszaka és a következő napok tragédiáját, mely oly szörnyű volt innenső Magyarország e vidékén mindenütt, hogy nem tudom elhinni, dühöngött valaha is ellenség ilyen kegyetlenül. Megtörtént többek között, amiről azelőtt aligha hallottunk, hogy a szerencsétlen anyák élő kisgyermeküket, nehogy a sírás árulójuk legyen, a földbe ásták, ahol aztán – anyjuk onnan elmene-külvén – levegő nélkül nyomorultul megfulladtak. Az ellenség egészen a Balatonig eljutott, felgyújtva közben Pécs jeles városát, melynek vára és a várbeli gyönyörűséges templom mégis érintetlen maradt. Míg ezek történtek, a vajda már Szeged körül állt az erdélyi csapatokkal, és mert ezek nem tudták őt kellő gyorsasággal követni, könnyű szekerre kapva néhányadmagával a királyhoz sietett, hogy akár egyedül is jelen legyen a csatában, melyről tudta, hogy elodázhatatlan. Kristóf gróf Zágrábig jutott, azoknak a cseheknek egyik része, akik a király segítségére jöttek, részben Székesfehérvártól nem messze, részben Győr táján volt, és e vidéken járt Brandenburgi György őrgróf meg Csehország kancellárja, Adam de Nova Domo. Amikor a királyné meghallotta ezt a vereséget, a veszprémi püspökkel, Thurzó Elekkel és a pápai követtel – akkor még nem tudva bizonyosat a király vesztéről – rémülten Pozsonyba futott, a Dunán szállítva holmijának nagy részét, melyben – és abban is, ami a budai polgároké volt – Orbonász András, az esztergomi várkapitány némi kárt okozott ugyan, mégis a történetek elbeszélésében messze rugaszkodott az igazságtól az, aki könnyűfegyverzetű katonáinkat, akiket huszár néven említ, azzal vádolja, hogy megbecstelenítették a királyné szolgálóit, és papucsaikban gúnyképpen táncot jártak. A császár néhány napot azon a tájon töltött, ahol a csata lezajlott, majd mindenkit visszahíva, akit prédára küldött, innen Buda felé indult, amit – miután hat vagy

hét táborveréssel a Duna mentén haladva, minden útba eső városkát és falvat felégetve, oda megérkezett – őrizet nélkül talált és fölgyújtott, csupán a várat, a királyi istállót és vadaskertet kímélve meg. Kibocsátva aztán innenső Magyarország minden tájára zsákmányszerzőit, mindent, ami csak a Duna és a Balaton tava között feküdt, egészen Győrig tűzzel-vassal pusztított. Mégis, a fentebb említett Orbonász András által üresen hagyott esztergomi várat megvédte egy alacsony rendű ember, Nagy Máté, aki azelőtt e káptalan gyalogságának kapitánya volt, és kevesekkel odamenekült, Visegrád várát pedig, a királyi korona őrzőhelyét, a parasztok és szerzetesek tartották meg. Rettenetes félelem lett úrrá a mieink lelkén, hallván a császár megérkezését Budára, ámbár a várakat és Tatát, Komáromot meg Székesfehérvárt azért mégsem foglalta el az ellenség, mert – nem tudom, miért – megelégedett az ország feldúlásával, és a várak, erődített helyek ostroma eszébe sem jutott. A Magyarországon eképp dühöngő ellenséggel sehol sem szálltak szembe úgy, mint egy helyen, melynek Marót a neve, nem messze Esztergomtól. Az esztergomi érsekségnek van itt egy kellemes üdülője abban az erdőségben, melyet Vértesnek nevezünk, mindenütt erdővel, berekkel övezve; a mieink közül pár ezren a hely eldugott voltában bizakodva itt húzódtak meg feleségükkel és gyermekeikkel, ezekkel nem egyszer vívott véres csatát az ellenség súlyos veszteségeket szenvedve, végül, mert semmiképp sem tudta bevenni a mieink szekerekkel körülvett táborát, kénytelen volt ágyúkat is vontatni oda, és így aztán a tábort szétrombolta, és csaknem mindenkit lemészárolt. A hatalmas hullahegyek, melyek ott ma is látszanak, kézzelfoghatóan bizonyítják az öldöklés nagyságát; a mieink – mint azok, akik egynéhányan elmenekültek, elmondják – körülbelül huszonötezen voltak. E vereség halottjainak és foglyainak számát – már akikről egyáltalán tudni lehet – közel kétszázezerre merném tenni. A császár, miután innenső Magyarországot a Dráva torkolatától Győrig az elbeszélte módon feldúlta, nem kis rettegéssel töltve el azokat, akik a közelben laktak, a bécsiakat is, Pestnél hidat veretett a Dunán, és Budára érkezésének tizenegyedik napján túlsó Magyarországra vonult át; itt is mindenfelé szétküldve, mindent, ami a Duna és a Tisza közén fekszik, hasonlóképpen elpusztított és fölégetett, mint innenső Magyarországon tette, az egész sokaságot, mely nem kelt át a Tiszán, részben kardélre hányatta, részben fogságba hurcoltatta. Aztán, mikor eléggé kitombolta

magát a nyomorult Magyarországon, visszahívták az otthoni egyenetlenkedések, melyek időközben támadtak Kis-Ázsiában (ezt Anatóliának hívják), így teljességgel őrizet nélkül hagyva valamenyny helyet, amit a Dráva és a Duna között elfoglalt, még magát Buda várát meg városát is, hazatért.

1527